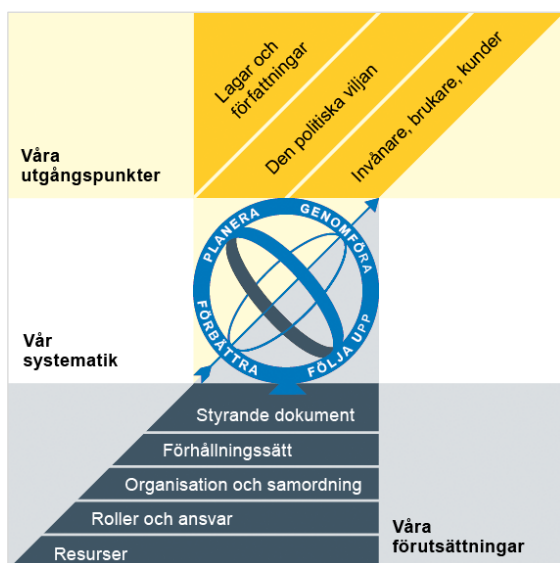

Göteborgs Stads handläggningsstöd för ärenden där barn misstänks vara utsatta för våld eller sexuella övergrepp av sin vårdnadshavare/förälder

Reglerande styrande dokument

Policy
Riktlinje
Regel
Anvisning
► **Rutin**
Instruktion

Göteborgs Stads styrsystem

Utgångspunkterna för styrningen av Göteborgs Stad är lagar och författningar, den politiska viljan och stadens invånare, brukare och kunder. För att förverkliga utgångspunkterna behövs förutsättningar av olika slag. Stadens politiker har möjlighet att genom styrande dokument beskriva hur de vill realisera den politiska viljan. Inom Göteborgs Stad gäller de styrande dokument som antas av kommunfullmäktige och kommunstyrelsen. Därutöver fastställer nämnder och bolagsstyrelser egna styrande dokument för sin egen verksamhet. Kommunfullmäktiges budget är det övergripande och överordnade styrande dokumentet för Göteborgs Stads nämnder och bolagsstyrelser.

Om Göteborgs Stads styrande dokument

Göteborgs Stads styrande dokument är våra förutsättningar för att vi ska göra rätt saker på rätt sätt. De anger vad nämnder/styrelser och förvaltningar/bolag ska göra, vem som ska göra det och hur det ska göras. Styrande dokument är samlingsbegreppet för dessa dokument.

Stadens grundläggande principer såsom demokratisk grundsyn, principer om mänskliga rättigheter och icke-diskriminering omsätts i praktisk verksamhet genom att de integreras i stadens ordinarie beslutsprocesser. Beredning av och beslut om styrande dokument har en stor betydelse för förverkligandet av dessa principer i stadens verksamheter.

De styrande dokumenten ska göra det tydligt både för organisationen och för invånare, brukare, kunder, leverantörer, samarbetspartners och andra intressenter vad som förväntas av förvaltningar och bolag. De styrande dokumenten ligger till grund för att utkräva ansvar när vi inte arbetar i enlighet med vad som är beslutat.

Styrande dokument			
Kommunala föreskrifter		Planerande och reglerande styrande dokument	
Normgivning mot enskild	Riktade styrande dokument	Planerande styrande dokument	Reglerande styrande dokument

Dokumentnamn: Göteborgs Stads handläggningsstöd för ärenden där barn misstänks vara utsatta för våld eller sexuella övergrepp av sin vårdnadshavare/förälder

Beslutad av: Avdelningschefsnätverket Barn och unga	Gäller för: Socialförvaltningarna Centrum, Hisingen, Nordost och Sydväst.	Diarienummer: -	Datum och paragraf för beslutet: 2024-09-05
Dokumentsort: Handläggningsstöd	Giltighetstid: Tills vidare	Senast reviderad: 2025-04-23	Dokumentansvarig: Processledare, enheten för kvalitet

Bilagor:
-

Innehåll

Inledning	5
Syftet med denna rutin	5
Vem omfattas av rutinen	5
Bakgrund	5
Koppling till andra styrande dokument	5
Stödjande dokument	6
Rutin	7
Läsanvisning och avgränsning	7
Kapitel 1. Socialtjänstens rättsliga förutsättningar	8
Övergripande principer för socialtjänstens barnskyddsarbete	8
Barns rättigheter	8
Vårdnadshavarens ansvar	9
Omedelbar skyddsbedömning	10
Vid beslut att inleda utredning	10
Insyn i ärendets handläggning	10
Nära och respektfullt samarbete med barnet och föräldrarna	10
Socialtjänstens huvudansvar för samverkan	11
Kapitel 2. Genomförandet av omedelbar skyddsbedömning, förhandsbedömning och övrig initial handläggning	12
Läs anmälan och kontrollera socialtjänstens tidigare kännedom	12
Kontakta anmälaren i syfte att få oron i anmälan förtydligad	13

Överväg polisanmälan.....	14
Om en polisanmälan görs, initiera ett samråd på Barnahus.....	16
Samtal med barn	17
Kontakta vårdnadshavaren.....	18
Socialtjänstens ansvar och förhållningssätt i mötet med familjen.....	21
Sekretessbelägga i förhållande till vårdnadshavaren.....	21
Kapitel 3. Socialtjänstens samverkan med polis och åklagare	23
Samråd	23
Sekretessbrytande regler vid samråd	23
Särskild företrädare	24
Barnförhör och medhörning	24
Dokumentation vid medhörning	25
Socialtjänstens ansvar efter barnförhöret	26
Läkarundersökning.....	26
Kapitel 4. Konsekvenser av att bli utsatt för våld eller sexuella övergrepp.....	28
Våldets konsekvenser	28
Potentiellt traumatiserande händelse, trauma och PTSD.....	28
Sexualiserat beteende och utsatthet för sexuellt övergrepp.....	29

Inledning

Syftet med denna rutin

Syftet med denna rutin är att tydliggöra socialtjänstens ansvar i ärenden när barn misstänks vara utsatta för direkt eller bevitnat våld och/eller sexuella övergrepp av en eller båda föräldrarna eller av en ny partner till barnets förälder. I syftet ingår att behandla de konsekvenser som ett beslut att polisanmäla får på socialtjänstens handläggning. Genom att klargöra handläggningen av dessa ärenden bidrar rutinen till en rättssäker handläggning och ökad likabehandling. Rutinens syfte förutsätter och kräver reflektion och eftertanke kontinuerligt under hela handlägningsprocessen för att kunna göra individuella bedömningar i varje enskilt ärende.

Vem omfattas av rutinen

Denna rutin gäller tills vidare för verksamheter i samtliga socialförvaltningar, Nordost, Centrum, Sydväst och Hisingen, med ansvar för att ta emot orosanmälningar och utreda barn under 18 år.

Bakgrund

Barn som misstänks vara direkt utsatta för eller upplever/ bevitnar våld och/eller sexuella övergrepp av en eller båda föräldrarna eller annan närstående är särskilt utsatta. Det krävs därför hög närvaro av socialtjänsten i dessa ärenden för att bedöma och utreda barnets behov av skydd. När det finns oro för att ett barn är utsatt för våld eller sexuella övergrepp innebär det samtidigt en misstanke om brott mot barnet. Det kräver i vissa avseenden en särskild handläggning. Socialtjänstens handläggning och dess genomförande i dessa ärenden har en avgörande betydelse för barnet.

Koppling till andra styrande dokument

Styrande dokument	Koppling till denna rutin
Socialförvaltningarnas rutin för hantering av skyddade personuppgifter.	Rutinen ska läsas parallellt i de fall barnet och/eller dess familj har någon form av skyddade personuppgifter.
Aktualisera en ansökan, anmälan eller information på annat sätt samt förhandsbedömning.	Rutinen beskriver den grundläggande initiala handläggningen.

Utreda barn under 18 år enligt 11 kapitlet socialtjänstlagen (SoL).	Rutinen beskriver handläggningen under utredningsprocessen.
Överväga polisanmälan vid misstanke om brott mot barn under 18 år.	Rutinen tydliggör arbetsgången i de fall socialtjänsten ska överväga och polisanmäla inkomna uppgifter gällande att barn under 18 år kan vara utsatt för ett brott.

Stödjande dokument

Utreda barn och unga – Handbok för socialtjänsten, (2023) Socialstyrelsen.

Handläggning och dokumentation. Handbok för Socialtjänsten, (2021) Socialstyrelsen.

Grundbok i BBIC (2023), Socialstyrelsen.

Våld i nära relationer. Handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården, (2023) Socialstyrelsen.

Nya föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer, (Meddelandeblad, nr 3, 2022), Socialstyrelsen.

Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer, (HSLF-FS 2022:39)

Till handläggningsstödet finns en tillhörande checklista. *OBS! Checklistan är förenklad och används efter att handläggningsstödet har lästs i sin helhet.*

Rutin

Läsanvisning och avgränsning

I *kapitel 1* presenteras kortfattat socialtjänstens rättsliga förutsättningar och ansvar i barnskyddsarbetet.

Kapitel 2 behandlar genomförandet av den omedelbara skyddsbedömningen och den övriga initiala handläggningen. Underrubrikerna är tänkta att fungera som en kronologisk struktur för handläggningen.

Kapitel 3 handlar om socialtjänstens samverkan med polis och åklagare, och tar upp den kunskap som du som socialsekreterare behöver ha vid samråd och i övrig samverkan när ett barn misstänks vara utsatt för brott av en närstående.

Kapitel 4 tar upp information och symptom vid våldsutsatthet och sexuella övergrepp.

I rutinen skrivs omväxlande *föräldrar och vårdnadshavare*. När texten avser föräldraskapet i juridisk mening är det nödvändigt att använda vårdnadshavare för att innehållet i texten ska bli korrekt. I andra delar används föräldrar för att tydliggöra den relationella aspekten av föräldraskapet. Ur barnets perspektiv innebär det en särskild utsatthet när det är mamma eller pappa som misstänks vara den som utsätter barnet för våld eller sexuella övergrepp. Rutinen inbegriper även en ny partner till barnets vårdnadshavare/förälder, även om den nya partnern, precis som föräldrar som inte är vårdnadshavare, inte är en part i barnets ärende och därför inte innefattas i insyns- och kommunikeringsreglerna.

Begreppen *socialtjänsten* och *socialsekreteraren* används växelvis, beroende på sammanhang, när det handlar om socialnämndens ansvar.

Rutinen tar inte upp något om skyddsfaktorer. Anledningen är att det inte är relevant att identifiera skyddsfaktorer i det initiala handläggningsskedet. Detta ska inte förväxlas med barnets behov av skydd som socialtjänsten har en skyldighet att omedelbart bedöma.

Det finns flera olika våldsdefinitioner, och det saknas en gemensam definition och samsyn kring begreppet våld. Den här rutinen handlar om oro för att barn direkt utsatts för eller bevittnat fysiskt våld, psykiskt våld och/eller sexuella övergrepp.¹

¹ Prop. 2002/03:53, 48 och prop. 2020/21:170 Barn som bevittnar brott.

Kapitel 1. Socialtjänstens rättsliga förutsättningar

Övergripande principer för socialtjänstens barnskyddsarbete

En av Sveriges fyra grundlagar är regeringsformen (RF). Socialtjänstens arbete styrs, som all offentlig förvaltning, av vissa allmänna offentlighetsrättsliga principer och krav som framgår av regeringsformens 1 kap. 9 §:

- Likhetsprincipen – allas likhet inför lagen
- Objektivitetsprincipen – rätten till en opartisk utredning
- Saklighetsprincipen – att beslut bygger på korrekta och relevanta uppgifter.

Dessutom utgår all handläggning inom socialtjänsten ifrån grundprinciperna för socialtjänstlagen (SoL), lag med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) och förvaltningslagen (FL). De vägledande lagstiftade principerna handlar om:

- **Helhetssyn** – att förutom att utreda barnets situation även se till familjens situation, både i förhållande till närmiljön och i en större samhällelig kontext.
- **Frivillighet** – socialtjänstens insatser ska i första hand vara frivilliga och ska utformas och genomföras tillsammans med den person det gäller (3 kap. 5 § SoL).
- **Självbestämmande** - socialtjänstens verksamhet ska bygga på respekt för människors självbestämmande och integritet (1 kap. 1 § SoL, socialtjänstlagens så kallade portalparagraf).
- **Normalisering** – alla former av åtgärder och insatser ska utformas så att den enskilde inte känner sig utpekad eller stämplad.
- **Närhetsprincipen** – insatser i hemmet går före placering utanför hemmet. En placering ska ske så nära hemmet som möjligt.
- **Flexibilitet** – insatserna måste anpassas till den enskildes aktuella behov.

Barns rättigheter

Barns rättigheter regleras i Föräldrabalken (6 kap, 1 och 2 §§ FB) och Barnkonventionen. Barnkonventionen är en del av de Mänskliga rättigheterna, och artiklarna 1 – 42 gäller som svensk lag sedan år 2018. Barnkonventionen innehåller fyra grundprinciper som är styrande för tolkningen av övriga artiklar:

1. **Förbud mot diskriminering** (artikel 2). Varje barn ska tillförsäkras konventionens rättigheter utan åtskillnad av något slag. Det gäller oavsett barnets, dess förälder eller vårdnadshavares ras, hudfärg, kön, språk, religion, politiska eller annan åskådning, nationella, etniska eller sociala ursprung, funktionsnedsättning, egendom eller ställning i övrigt. Dessutom, i svensk lag regleras i 1 kap. 2 § RF och 1 kap. 4 och 5 §§ i diskrimineringslagen (2008:567) att det är förbjudet, bland annat i socialtjänstens verksamhet, att bemöta eller behandla någon på ett sämre sätt än andra på grund av kön, könsöverskridande

identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning och ålder.

2. **Barnets bästa** (artikel 3). Vid åtgärder som rör barn ska barnets bästa *särskilt beaktas* (1 kap. 2 § SoL). Vid beslut eller andra åtgärder som rör vård- eller behandlingsinsatser för barn under 18 år ska vad som är bäst för barnet vara *avgörande* (1 kap. 2 § SoL och 1 § LVU). När socialtjänsten till exempel ska göra en bedömning och olika intressen ska vägas mot varandra, ska socialtjänsten i första hand beakta vad som är bäst för barnet. Den som fattar beslutet behöver motivera vad barnets bästa bedöms vara, hur prövningen har genomförts och hur barnets bästa har vägts mot andra intressen. Barnets egen syn på sin situation är centralt för att kunna avgöra vad som är till det enskilda barnets bästa.
3. **Barnets rätt till liv och utveckling** (artikel 6). Ordet ”utveckling” omfattar barnets fysiska, mentala, andliga, moraliska, psykologiska och sociala utveckling.
4. **Barnets rätt att uttrycka sig och få sina åsikter beaktade** (artikel 12). Det är fråga om en rättighet, inte en skyldighet för barnet att uttrycka sina åsikter. Det finns inte någon angiven åldersgräns för barnets rätt att uttrycka sina åsikter. Barnets rätt att framföra sina åsikter och att bli hörd finns införda i 11 kap. 10 § SoL. Där framgår även att barnets åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. Även ickeverbal kommunikation kan vara uttryck för ett barns åsikt.

De fyra grundprinciperna ska genomsyra all handläggning och alla beslut i socialtjänstens verksamhet. Viktigt att komma ihåg och ha med sig under handlägningsprocessen är att när ett barn har fyllt 15 år har det enligt 11 kap. 10 § andra stycket SoL rätt att föra sin egen talan.

Dessutom gäller Europakonventionen som svensk lag, och omfattar alla oavsett ålder, barn såväl som vuxna. Konventionen behandlar bland annat rätten till skydd för privat- och familjeliv, vilket är rättigheter som socialtjänsten måste beakta när frågor om till exempel att inleda en utredning enligt SoL eller omhändertagande enligt LVU ska avgöras.

Vårdnadshavarens ansvar

Förälderns rättigheter och skyldigheter som vårdnadshavare regleras i 6 kap. 1, 2 och 11 §§ FB. I takt med barnets stigande ålder och utveckling ska vårdnadshavaren ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål. Ett barn som inte fyllt 15 år företräds i regel av sin eller sina vårdnadshavare.

För att kunna fullgöra sitt ansvar som vårdnadshavare har denne både rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Vårdnadshavaren är då också part i ärenden som rör barnet. Detta är komplicerat när vårdnadshavaren är misstänkt för att utsätta barnet för våld eller sexuella övergrepp.

Omedelbar skyddsbedömning

Socialtjänsten ska samma dag som anmälan kommer in bedöma om barnet behöver omedelbart skydd (11 kap. 1 a § SoL). Om anmälan kommer in sent ska bedömningen göras senast dagen efter. Av bedömningens dokumentation ska det framgå vilka faktiska omständigheter och händelser av betydelse som ligger till grund för nämndens bedömning, när bedömningen gjordes och av vem; namn och titel.² I normalfallet bör informationen i anmälan ge tillräckligt underlag för denna bedömning.³ Socialtjänstens ansvar är att bedöma om uppgifterna tyder på att barnet är i behov av *omedelbart* skydd. Det handlar om en första bedömning – en bedömning av behovet av skydd samma dag.

Vid beslut att inleda utredning

När socialtjänsten får in en anmälan som rör att ett barn kan vara utsatt för våld och/eller sexuella övergrepp från en förälder eller annan närstående ska en förhandsbedömning göras huruvida en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL ska inledas eller inte. I de fall socialtjänsten beslutar att inleda en utredning har socialtjänsten även ansvar för att överväga om en polisanmälan ska göras.⁴ (Se vidare avsnitt *Överväg polisanmälan* s. 15)

I de fall allvarlighetsgraden i de uppgifter som framgår av anmälan indikerar att socialtjänsten kan behöva ingripa till ett barns skydd eller stöd kan en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL genomföras oavsett barnets eller vårdnadshavarens inställning (11 kap. 2 § första stycket SoL och Prop. 2012/13:10, s. 55). I förarbetena betonas att utredningen ska bedrivas så att ingen i onödan utsätts för skada eller olägenhet.

Insyn i ärendets handläggning

Den som ingår i en utredning ska ha insyn i ärendets handläggning. Socialtjänsten ska i sin myndighetsutövning mot enskild tillämpa bestämmelser om en parts rätt att ta del av uppgifter (11 kap. 8 § SoL och förvaltningslagen [2017:900]). Ett barn är – oavsett ålder – part i ett ärende som rör barnet. Men för att ett barn ska vara processbehörigt, det vill säga själv kunna föra sin talan, måste barnet ha fyllt 15 år.

Nära och respektfullt samarbete med barnet och föräldrarna

Socialtjänsten ska i nära samarbete med hemmet sörja för att barn som riskerar att fara illa får det skydd och stöd som de behöver. Utredningsåtgärder bör planeras i nära samråd med vårdnadshavaren och barnet, utifrån barnets ålder och mognad. Utgångspunkten är att vårdnadshavarens och barnets inställning ska efterfrågas och i största möjliga mån beaktas med ledning av vad som är till barnets bästa. Berörda parter ska ha insyn i ärendets handläggning och informeras om vilka utredningsåtgärder som socialtjänsten

² 5 kap. 4 § SOSFS 2014:5.

³ Prop. 2012/13:10, s. 60.

⁴ Med stöd av bestämmelserna i 12 kap. 10 § SoL och 10 kap. 21 § Offentlighets- och sekretesslagen (OSL) har socialtjänsten rätt och möjlighet att bryta sin sekretess och lämna uppgifter till polismyndigheten eller åklagarmyndighet.

bedömer vara nödvändiga och varför (1 kap. 1 § SoL, 3 kap. 5 § SoL och 5 kap. 1 § punkt 8 SoL).

Socialtjänsten har ansvar för att personerna som utredningen berör blir bemötta med respekt. Utredningen ska genomföras objektivt och med ett processinriktat relationellt förhållningssätt med intentionen att skapa goda förutsättningar för samarbete kring barnet. Ett förtroendefullt samarbete mellan barnet, barnets föräldrar och den utredande socialsekreteraren är en förutsättning för att inte riskera socialtjänstens möjlighet att bidra till de förändringar och insatser som en utredning kan komma att visa att barnet och/eller föräldrarna är i behov av.

Socialtjänstens huvudansvar för samverkan

Socialtjänsten har ett särskilt ansvar för att ta initiativ till samverkan med andra myndigheter (5 kap. 1 a § SoL; Se 2 kap. 9–10 §§ HSLF-FS 2022:39). All samverkan kräver sekretessbrytande regler (8 kap. 1 § OSL). Varje myndighet har ansvar för sin sekretess (JO 2011-05-31, dnr. 6300–2009). (Se vidare kapitel 3 *Socialtjänstens samverkan med polis och åklagare* s. 23.)

Kapitel 2. Genomförandet av omedelbar skyddsbedömning, förhandsbedömning och övrig initial handläggning

Läs anmälan och kontrollera socialtjänstens tidigare kännedom

Det första du som socialsekreterare ska göra är att noggrant läsa igenom anmälan. Du ska också undersöka vilken tidigare kännedom (anmälningar, ansökningar, förhandsbedömningar och utredningar) Individ- och familjeomsorgens samtliga enheter inom den egna nämnden har om barnet och dess familj.

Om det finns tidigare kännedom i socialtjänstens dokumentationssystem ska du läsa de delar av dokumentationen som du bedömer är relevanta med tanke på oron i den inkomna anmälan. Det kan där framkomma riskfaktorer eller svårigheter⁵ för barnets utveckling, föräldraförmågan och/eller i barnets familj och miljö som är viktiga att känna till för att du ska kunna bedöma hur allvarlig situationen är. Observera att avsaknaden av riskfaktorer och svårigheter inte innebär per automatik att det inte finns några risker.

Undersök följande:

- Hur ser familjens sammansättning ut? Ta reda på vem som är barnets juridiska vårdnadshavare och vilka som är skrivna på samma adress som barnet genom att söka i de dataprogram som socialtjänsten använder sig av.
- Finns det några syskon? Om det finns minderåriga syskon eller andra barn som kan vara berörda av uppgifterna i anmälan ska du ta ställning till om en utredning ska inledas även gällande dessa barn.
- Finns det tidigare kännedom om det anmälda barnet eller någon i barnets familj?
- Om de finns tecken på hedersrelaterat våld – konsultera *Resursteam heder* i din socialförvaltning.

Tid för eftertanke och reflektion

Efter att du har gått igenom anmälan och de övriga hittills kända uppgifterna ska du analysera informationen. Du behöver reflektera och medvetandegöra motiven för nästa steg i den omedelbara skyddsbedömningen. Tyder informationen på att barnet behöver omedelbart skydd och att du därför behöver göra ett omedelbart skyddsingripande? Finns det uppgifter som du bör överväga att polisanmäla? I så fall behöver du ha med dig det i planeringen av nästa steg i den omedelbara skyddsbedömningen. Detta eftersom ett beslut att polisanmäla kan påverka när i tiden socialtjänsten, d.v.s. du som socialsekreterare ska kontakta dem som anmälan berör. Dessutom påverkar polisanmälan hur samtalen med de berörda ska läggas upp och vilken information som ska ges.

⁵ BBIC Grundbok. Barns behov i centrum (2023, s. 22–23)

Kontakta anmälaren i syfte att få oron i anmälan förtydligad

Beroende på vad informationen har visat hittills, kan det vara motiverat att kontakta anmälaren per telefon för att få oron i anmälan förtydligad. Syftet är att sätta uppgifterna i ett sammanhang och på så sätt få information om eventuella riskfaktorer och svårigheter för barnet. Det är viktigt att du i samtalet med anmälaren tänker på att barnets vårdnadshavare ännu inte känner till anmälan. Därför ska du endast ställa frågor till anmälaren som är relevanta för att bedöma allvarlighetsgraden i de anmälda uppgifterna. Det är till exempel befogat att fråga om anmälaren har någon annan oro för barnet och dess situation. Om informationen tyder på att barnet kan behöva omedelbart skydd kan du som socialsekreterare ta hjälp av anmälaren för att få dennes uppfattning om vem/vilka i barnets närhet som är en trygg person för barnet.

Anmälan som gäller att ett barn direkt utsatts för våld eller bevittnat våld kan ha gjorts av en anmälningsskyldig person såväl som av en privatperson. Följdfrågorna nedan är anpassade för ett samtal med en anmälare från barnets förskola eller skola. Frågorna kan vara ett stöd även i samtal med andra anmälare.

Om barnet själv har sagt något

Uppgifterna i anmälan kan vara citat av vad barnet sagt, i barngrupp eller enskilt till någon pedagog. Fråga vilken sinnesstämning barnet var i när det berättade. Vad sa anmälaren till barnet i den situationen? Uttryckte barnet någon rädsla för att mamma eller pappa skulle få veta vad barnet sagt? Har barnet uttryckt något liknande vid tidigare tillfälle? Vad tror barnet ska hända nu? Om uppgifterna är knapphändiga, be pedagogen ställa några förtydligande frågor till barnet. Ett sådant samtal med barnet försvårar inte för polis och åklagare i en eventuell kommande förundersökning.

När du ska bedöma allvarlighetsgraden i barnets uppgifter är det viktigt att tänka på att barn inte alltid har ord för att beskriva vad de har varit med om, även om de har ett åldersadekvat språk. Barnet kanske inte frågar om hen inte förstår, och vuxna kan feltolka barnet beroende på vilka ord barnet har använt.

Om barnet inte har sagt något

Det finns också anmälningar om våld och övergrepp där barnet inte själv har sagt något, utan innehållet i anmälan grundar sig på pedagogernas iakttagelser. Det kan handla om märken eller skador på barnets kropp. Var det pedagogen som frågade barnet om märket eller skadan eller berättade barnet spontant på eget initiativ? Har pedagogerna vid andra tillfällen uppmärksammat att barnet har misstänkta märken eller skador på kroppen?

Iakttagelserna kan även vara att barnet har ett sexualiserat beteende.⁶ Barn kan ha ett sexualiserat beteende av olika anledningar. Särskilt när det handlar om små barn ska vi vara försiktiga i våra tolkningar, eftersom ett öppet sexuellt utforskande är vanligt förekommande i förskoleåldern. Självklart kan ett sexualiserat beteende även i denna

⁶ Sexualiserat beteende, se s. 29.

ålder bero på att barnet har varit utsatt för någon form av övergrepp, varför detta bör uppmärksammas.

När det gäller äldre barn är ett sexualiserat beteende oftare en risk. Oavsett om anmälan gäller yngre eller äldre barn är det av betydelse att få veta hur förskolan eller skolan har hanterat barnets beteende tillsammans med barnets vårdnadshavare, och om vårdnadshavaren delar oron.

Har anmälaren talat med barnets vårdnadshavare om den anmälda oron?

Om anmälaren inte har pratat med barnets vårdnadshavare om sin oro, ska du som socialsekreterare framföra att anmälaren i detta skede inte ska dela sin oro med barnets vårdnadshavare. Anmälaren ska heller inte informera vårdnadshavaren om att en anmälan har gjorts till socialtjänsten. Anledningen är att socialtjänsten först måste få möjlighet att göra en skyddsbedömning. Dessutom är det olämpligt att informera barnets vårdnadshavare om en eventuell brottsmisstanke i detta skede.

Anmälaren ska få information om att socialtjänsten tar ansvar för att förklara för vårdnadshavaren vilka riktlinjer som gäller för anmälningsskyldiga när oron gäller misstanke om att barn är utsatta för brott av sin mamma, pappa eller annan närstående. Du ska också alltid tänka igenom om, och i så fall hur, anmälaren kan fortsätta vara en trygg person för barnet i den initiala handläggningsprocessen.

Tid för eftertanke och reflektion

Efter att du har läst anmälan, kontrollerat socialtjänstens tidigare kännedom och samtalat med anmälaren är det viktigt att du återigen får tid för eftertanke och reflektion. Du ska gå igenom materialet och analysera det utifrån olika infallsvinklar med hjälp av intuition, kunskap och erfarenhet.⁷ Intuitionen ska formuleras i ord. Du måste vara medveten om att dina egna känslor, erfarenheter och moraliska uppfattningar påverkar bedömningen. Det är nödvändigt med självkännedom för att kunna urskilja det egna, och professionellt värdera allvarsgraden. Värderingen motiverar nästa steg i handläggningsprocessen.

Analysen av den sammantagna informationen ska, precis som ovan beskrivits i den omedelbara skyddsbedömningen, även ligga till grund för om förhandsbedömningen ska avslutas med ett beslut om att inleda en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL. I de fall socialtjänsten beslutar att inleda en utredning har socialtjänsten även ansvar för att överväga om en polisanmälan ska göras.

Överväg polisanmälan

Den fortsatta handläggningens genomförande är beroende av om du som handläggande socialsekreterare och beslutsfattaren enligt delegationsordning anser att uppgifterna ska polisanmälans.

⁷ Munro, E., 1999

Omständigheterna i varje enskilt fall är avgörande när socialtjänsten tar ställning till om en polisanmälan ska göras. Barnets behov av skydd, brottets svårighetsgrad, barnets relation till den misstänkta gärningspersonen och hur barnet kan förväntas reagera ska vägas in i ställningstagandet.⁸

Det finns en rekommendation från Socialstyrelsen att socialtjänsten bör polisanmäla:

Om det finns en misstanke om brott mot ett barn enligt 3, 4 eller 6 kap. brottsbalken eller lagen (1982:316) med förbud mot könsstypning av kvinnor, bör en polisanmälan skyndsamt göras, såvida det inte strider mot barnets bästa (SOSFS 2014:6, s. 5).

Övervägandet att polisanmäla består i huvudsak av två delar som du ska värdera var för sig och sedan väga samman. Du ska *värdera allvarlighetsgraden* och *beakta barnets bästa*.

Värdera allvarlighetsgraden

Du ska värdera allvarlighetsgraden genom att gå igenom de konkreta uppgifterna som är beskrivna i anmälan till socialtjänsten, såsom handlingar och berättelser från barnet om rädsla, smärta, upprepade utsatthet m.m. I värderingsprocessen kan det i vissa fall vara nödvändigt att kontakta anmälaren för att få oron förtydligad och för att få veta om anmälaren har någon annan oro för barnet.

Beakta barnets bästa

Vad barnets bästa kräver ska vara vägledande. Principen om barnets bästa baseras på två grundläggande tankar i barnkonventionen: att barn har fullt och lika människovärde och att barn är sårbara personer som behöver särskilt skydd.⁹ Vad som är bäst för barnet kan bli olika beroende på bland annat om barnet bor ihop med gärningspersonen och hur barnets relation till den misstänkte gärningspersonen är.¹⁰

Barnets bästa måste bedömas med beaktande av att barnet är beroende av den förälder eller de föräldrar som är misstänkt eller misstänkta för brottet. Dessutom är det ofta barnet själv som är bärare av berättelsen som socialtjänsten polisanmäler. Detta sammantaget gör att barnets sårbarhet är betydande och att barnet är i behov av särskilt skydd. Socialtjänstens ställningstagande ska bygga på en helhetsbedömning av alla kända omständigheter i det enskilda fallet.

Hur vet jag om uppgifterna är tillräckliga för en polisanmälan?

Det finns inte reglerat i lagstiftningen vilken grad av misstanke som krävs för att en myndighet ska ha rätt att bryta sekretessen med stöd av 10 kapitlet 21 § OSL, och lämna ut uppgifter om misstanke om brott till polisen. Frågan om misstanken är tillräcklig för att åklagaren ska inleda en förundersökning är inget som socialtjänsten ska ta ställning till. Åklagaren gör denna bedömning efter att polisanmälan inkommit till polismyndigheten.

⁸ JO 2011/12 s. 426; JO 2019/20 s. 493

⁹ Prop. 1997/98:182, s.13

¹⁰ JO 2019/20 s. 493

Däremot är ett oroande beteende hos barn, när barnet själv inte har sagt något som tyder på att det blivit utsatt för våld eller sexuella övergrepp, inte tillräcklig grund för att åklagare ska inleda en förundersökning. Det är därför inte meningsfullt att polisanmäla. En sådan oro kräver i stället att socialtjänsten inom ramen för en utredning samtalar med barnet och dess föräldrar för att söka förklaring till barnets beteende eller symtom. Självklart kan det då komma fram uppgifter som kräver att socialtjänsten tar ställning till om en polisanmälan ska göras.

I ställningstagandet om en polisanmälan bör göras kan konsultation med Barnahus socionomer vara till hjälp. Se aktuella kontaktuppgifter på Barnahus webbsida.

Dokumentera beslutsmotiveringen

Motiveringen till om en polisanmälan görs eller inte görs ska formuleras och dokumenteras i barnets personakt. Ställningstagandet att inte polisanmäla inkomna uppgifter är inget formellt beslut, medan ställningstagandet att polisanmäla är ett handläggningsbeslut.

Om en polisanmälan görs, initiera ett samråd på Barnahus

Om ett beslut fattas att polisanmäla uppgifterna ska du kontakta Barnahus och diskutera behovet av ett samråd på Barnahus (se vidare kapitel 3 *Socialtjänstens samverkan med polis och åklagare* s. 23) Detta gäller även då polisanmälan är gjord av närstående person till barnet, sjukvård, skola eller annan myndighet, och socialtjänsten har fått kännedom om brottsmisstanken genom en orosanmälan. Samverkans huvudsyfte är att socialtjänstens utredning och polisens förundersökning ska kunna genomföras med det enskilda barnets bästa i fokus.

Handläggningen i dessa utredningar påverkar varandra. Det är därför av största vikt att motiv och syfte med varje steg i den omedelbara skyddsbedömningen, och den övriga initiala handläggningen av utredningen, är välgrundat och tydligt formulerat.

Komplicerat med två parallella utredningar

Polisanmälan och den inledda förundersökningen grundar sig vanligtvis på barnets egen berättelse och/eller på uppgifter om iakttagna skador på barnet.

När polisanmälan grundar sig på barnets berättelse är det viktigt att polisen håller förhör med barnet innan vårdnadshavaren informeras. Anledningen är att vårdnadshavaren inte ska kunna påverka barnet innan polisens barnförhör, och därigenom försvåra åklagarens möjlighet att driva förundersökningen framåt. För barnet är det alltid en känslomässigt svår situation att komma till ett polisförhör. Om vårdnadshavarna dessutom informeras om brottsmisstanken och därmed ges möjlighet att påverka och tysta barnet innan barnförhöret, kompliceras situationen ytterligare för barnet. Sammantaget innebär det att du som socialsekreterare i de flesta fall ska avvakta med att kontakta och informera

barnet och dess vårdnadshavare om den inkomna anmälan och beslutet att inleda en utredning (se vidare avsnitt *Vid polisanmälan – avvakta*, s. 19).

Även när polisanmälan innehåller uppgifter om iakttagna skador, oavsett om det finns en berättelse från barnet eller ej, vill åklagaren att vårdnadshavaren hålls ovetande om brottsmisstanken. Detta fram till att åklagaren har haft möjlighet att ta ställning till om en läkarundersökning ska genomföras som en av de första åtgärderna i förundersökningen.

Ovanstående förutsättningar för en gynnsam förundersökning komplicerar socialtjänstens handläggning. Det beror på att det är samma uppgifter som har föranlett både socialtjänsten och åklagaren att inleda utredning respektive förundersökning, men med skilda fokus.

En svårighet är att socialtjänstens skyldighet att kommunicera med den eller de som utredningen berör krockar med polis och åklagares ovan beskrivna önskemål om att vårdnadshavaren hålls ovetande om brottsmisstanken. Att undanhålla vårdnadshavaren information riskerar dessutom att sänka förtroendet för socialtjänsten, eftersom en utredning hos socialtjänsten aldrig får pågå bakom ryggen på den eller de som utredningen berör. En brist i tillit mellan vårdnadshavaren och den utredande socialsekreteraren kan äventyra det nödvändiga samarbetet med barnet och dess vårdnadshavare.

Socialtjänsten måste självständigt bedöma om det är till barnets bästa att invänta polisens barnförhör och en eventuell läkarundersökning innan vårdnadshavarna kontaktas. Bedömningen av *vad barnets bästa kräver* betyder i detta sammanhang att socialtjänstens ansvar för att ett eventuellt tillmötesgående av förundersökningens krav inte sker på bekostnad av barnets behov av skydd. I dessa känsliga lägen är det nödvändigt att socialtjänsten och åklagaren kontinuerligt håller varandra informerade.

Samtal med barn

Enligt Föräldrabalken har vårdnadshavaren bestämmanderätt över barnet. Detta måste du som socialsekreterare förhålla dig till i din tolkning av vilket handlingsutrymme som finns när det gäller socialtjänstens möjlighet att samtala med barn, oavsett anmälnas innehåll.

I de fall barnet har fyllt 15 år eller har uppnått den ålder och mognad som krävs för att själv bestämma om hen vill prata med en socialsekreterare är barnets medgivande till ett samtal med socialsekreterare både nödvändigt och tillräckligt. Det innebär i sin tur att vårdnadshavarens samtycke till samtalet inte behöver inhämtas och att du som socialsekreterare kan samtala med barnet, både under en förhandsbedömning och inom en inledd utredning, även om vårdnadshavaren motsätter sig samtalet.

När socialtjänsten har *inlett en utredning* ska utredningen ske i samförstånd med barnets vårdnadshavare så långt det är möjligt. Det finns dock en rättslig möjlighet att samtala även med ett yngre barn utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande (11 kap. 10 § tredje stycket SoL). Att genomföra samtal med ett barn mot

vårdnadshavarens vilja innebär en stor belastning för barnet och ska därför ske i yttersta undantagsfall efter omsorgsfulla överväganden i varje enskilt fall. Ett samtal med ett barn som är yngre än 15 år måste därför alltid föregås av en bedömning av frågan om barnet kan antas ta skada av ett samtal med en socialsekreterare. Ett samtal bör till exempel inte hållas om barnets inställning inte kan klarläggas utan att barnet sätts i en svår lojalitetskonflikt gentemot föräldrarna eller någon av dem.

Innan ett samtal med ett barn äger rum ska du kontakta barnets vårdnadshavare och dels informera om att samtalet kommer att hållas, dels ta reda på vårdnadshavarens inställning till att socialsekreterare träffar barnet för samtal utan vårdnadshavarens närvaro. Om barnet har två vårdnadshavare ska deras respektive inställning klargöras.

Vårdnadshavarnas inställning till samtal med barnet ska alltid dokumenteras i barnets ärende. Dokumentera även vilken bedömning som görs i de fall socialtjänsten inte lyckas upprätta kontakt med vårdnadshavaren.

Socialtjänstens rätt att samtala med barn utan vårdnadshavarens samtycke med stöd av bestämmelserna i 11 kap. 10 § tredje stycket SoL är begränsade till de situationer då en utredning är inledd gällande barnets behov av skydd och stöd. Bestämmelsen kan inte tillämpas för att samtala med ett barn under en förhandsbedömning. Det innebär att när det gäller socialtjänstens samtal med barn under en *förhandsbedömning* kan samtal med barn under 15 år inte hållas utan vårdnadshavarens samtycke om barnet inte uppnått en sådan mognad.

Med dessa rättsliga bestämmelser och riktlinjer ska barnet bara i undantagsfall kontaktas av en socialsekreterare i samband med den omedelbara skyddsbedömningen, och aldrig under en förhandsbedömning om det gäller yngre barn. I de fall anmälan grundas i uppgifter från en anmälningsskyldig persons återgivande av uppgifter från ett barn, behöver du inte mer information direkt från barnet. Barnet har redan berättat och behöver inte upprepa vad det sagt för en okänd socialsekreterare. Däremot behöver den person som barnet har berättat för, säga till barnet att hen har lyssnat och tagit emot barnets berättelse. Om situationen kräver det behöver barnet också få veta något om vad den personen kommer att göra åt saken.

Kontakta vårdnadshavaren

Vid anmälan respektive inledd utredning

Det finns ingen lagreglerad skyldighet för socialnämnden att i samband med att en orosanmälan kommer in kontakta barnets vårdnadshavare. Det är först om nämnden inleder en utredning som nämnden är skyldig att genast underrätta vårdnadshavaren, om inte särskilda skäl talar emot det.¹¹ Dock är en generell regel i socialtjänstens arbete att du

¹¹ 11 kap. 2 § tredje stycket SoL; SOSFS 2014:6

bör samråda med dem som anmälan berör, det vill säga vårdnadshavaren och barnet om det är 15 år eller äldre. Däremot finns det undantag som behöver beaktas.

Innan du kontaktar barnets vårdnadshavare måste övervägandet angående polisanmälan vara klart, formulerat och beslutat. Detta eftersom en polisanmälan påverkar både när kontakten ska tas och vilken information som ska ges till vårdnadshavaren.

Innan du kontaktar barnets vårdnadshavare överväger du i vilket skede det är lämpligt att informera vårdnadshavarna om den inkomna anmälan respektive den inledda utredningen. Bedömning omkring detta görs beroende av en eventuell förundersökning eller i förhållande till barnets behov av skydd. Beakta vilka risker som kan uppstå för barnet i och med att socialtjänsten kontaktar föräldrarna.

Vid polisanmälan – avvakta

När socialtjänsten beslutar att göra en polisanmälan, eller när socialtjänsten får kännedom om att en polisanmälan redan är gjord, krävs ofta undantag från grundregeln att genast kontakta vårdnadshavaren. En sådan situation kan vara att vårdnadshavaren är misstänkt för brott mot sitt barn och att en förundersökning om saken befinner sig i ett *känsligt läge*.¹²

Med ett *känsligt läge* menas att en polisanmälan är gjord och att en förundersökning befinner sig i ett initialt läge med inplanerade utredningsåtgärder som det är viktigt att barnets vårdnadshavare inte känner till. Dessutom ska socialtjänsten eller åklagaren ha initierat samverkan i det aktuella ärendet. Under förutsättning att socialtjänstens bedömning är att barnet inte är i behov av omedelbart skydd, ska socialtjänsten i dessa situationer inte kontakta vårdnadshavaren förrän i direkt anslutning till att polisen har förhör med barnet.

I barnets journal behöver du tydligt formulera och dokumentera skälen till att vårdnadshavaren inte informerats om inkommen orosanmälan, beslutet att inleda en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL med tillämpning av 2 § samma lag samt beslutet att polisanmäla uppgifterna.

Socialtjänsten har ingen skyldighet att genast informera om beslutet att polisanmäla. Men att undanhålla ett handlägningsbeslut inom utredningen, särskilt som det kan få stora konsekvenser för barnet och dess familj, är problematiskt med tanke på den samarbetsallians som socialtjänsten har ansvar för att etablera med vårdnadshavaren. Vårdnadshavaren ska kunna känna förtroende för utredarna så att samarbetet inte riskeras. Ett gott samarbete är en förutsättning för att möjliggöra insatser för barnet. Ansvarig socialsekreterare kan dock behöva ha kontakt med polis och åklagare innan vårdnadshavaren underrättas om att en polisanmälan är gjord. Det kan också krävas ett visst informationsutbyte mellan polis- och socialtjänstmyndigheterna för att kunna samordna olika åtgärder. Socialtjänsten har här möjligheten att använda samma

¹² Prop. 2012/13:10, s. 62

resonemang som ovan när det gäller att inleda en utredning där vi i undantagsfall kan vänta med att delge vårdnadshavarna.

Hur länge kan du avvakta?

Barnförhör måste hållas så snart som möjligt. Det går inte att hänvisa till ett *känsligt läge* om polisen inte håller barnförhör inom den tid som socialtjänsten bedömer som rimligt att avvakta. Detta för att inte äventyra barnets skydd och för att inte utan grund åsidosätta vårdnadshavarens rätt till information från socialtjänsten. Vad som kan anses vara ”rimlig” tid är inte reglerat, utan måste avgöras i varje enskilt fall.

När du bedömer att barnförhöret inte kan hållas inom rimlig tid ska alltså vårdnadshavaren genast kontaktas. Vårdnadshavaren ska då informeras om den inkomna orosanmälan och om beslutet att inleda en utredning och vad det innebär. I dessa fall är det viktigt att du kontaktar åklagaren och diskuterar vilka uppgifter som kan röjas för vårdnadshavarna utan att störa förundersökningen. Om du bedömer att det är tillräckligt, utifrån ansvaret för barnets skydd och förvaltningslagens bestämmelser om partsinsyn och kommunikation, att enbart informera vårdnadshavaren om de uppgifter som åklagaren rekommenderar med hänsyn till förundersökningen, bryts förundersökningssekretessen för dessa specifika uppgifter med stöd av 18 kap. 1 § OSL i kombination med 10 kap. 3 § första stycket OSL. Men, om du i stället bedömer att barnets vårdnadshavare måste ges mer omfattande information än vad åklagaren önskar, är det angeläget att åklagaren känner till det.

Sammanfattningsvis: I de fall socialtjänsten bedömer att barnets vårdnadshavare måste kontaktas och informeras innan barnförhör har hållits på grund av att förhör inte kan hållas inom rimlig tid, ska polis eller åklagare informeras om att detta sker samt få vetskap om vilken information socialtjänsten anser att vårdnadshavaren behöver få om brottsmisstanken.

Vid omedelbart skyddsingripande

Om barnet behöver en omedelbar skyddsplacering, och barnet och eventuellt den icke misstänkta vårdnadshavaren/föräldern placeras utanför hemmet, ska socialtjänsten kontakta och informera vårdnadshavaren. Vårdnadshavaren ska då informeras om att en utredning är inledd och skälen för detta. Både vårdnadshavaren och barnet måste få en begriplighet i vad som pågår och varför barnet bedöms vara i behov av en skyddsplacering. Socialtjänsten måste i varje enskilt fall bedöma om det är lämpligt att, i detta skede, informera vårdnadshavaren om beslutet att polisanmäla. Lämpligheten bedöms genom att noggrant tänka igenom och analysera vilka konsekvenser det fattade beslutet kan antas få för barnet. Socialtjänsten behöver informera polis eller åklagare om att barnet, och eventuellt en förälder, är placerade och om vilken information vårdnadshavaren har fått.

Socialtjänstens ansvar och förhållningssätt i mötet med familjen

Socialtjänsten har en ansvarsfull uppgift för barnet och dess familj när vårdnadshavaren får kännedom om orosanmälan. Det gäller oavsett om uppgifterna är polisanmälda eller inte.

Det är socialtjänstens ansvar att det blir så tryggt som möjligt för barnet att möta sina föräldrar efter att de har blivit informerade om anmälan och att en utredning är inledd.

I mötet med föräldrarna och eventuellt barnet ska du som socialsekreterare på nytt bedöma allvarlighetsgraden i oron och barnets skyddsbehov. Du ska i mötet ta hänsyn till barnets berättelse om sin utsatthet och de hittills kända riskfaktorerna och svårigheterna för barnet. Detta ska sättas i relation till vad som framkommer i samtalet. Under samtalen ska du bedöma om barnet behöver skyddsinsatser från socialtjänsten eller inte. Du ska vara beredd på att informera vårdnadshavaren om vilka bedömningar och beslut som socialtjänsten har fattat och på vilka grunder. Vårdnadshavaren ska även få information om den fortsatta handläggningen, det vill säga vad som kommer att hända härnäst.

Du ska fokusera på hur det blir för barnet att möta sina föräldrar, och utifrån barnets perspektiv göra en planering tillsammans med föräldrarna så att det blir så tryggt som möjligt för barnet att möta dem. Du och föräldrarna måste i samtalet diskutera hur ni ska möta upp barnet och gå igenom vad barnet behöver veta om vad som pågår och vad som kommer att hända. Det är också angeläget att påtala vikten av att barnet inte skuldbeläggs. Lika viktigt är det att föräldrarna får stöd i hur de ska tala med sitt barn om den situation familjen befinner sig i, så att barnet inte lämnas i ovisshet och tystnad. Det är lämpligt att du som socialsekreterare är med när barnet och föräldrarna träffas vid första tillfället efter att de har blivit informerade.

Det berörda barnet och eventuella syskon ska få information om situationen på ett sätt som passar dess ålder och mognad.¹³ Det är den berörda familjen som avgör takten och vilken information som i stunden är viktigast för dem att få klarhet i. Du måste vara beredd på att inte all information kan lämnas vid detta möte, och att inte alla familjemedlemmar kan få informationen vid samma tillfälle. Det krävs en hög närvaro och mycket tid för att möta upp var och en i familjen i ett kritiskt läge som detta.

Sekretessbelägga i förhållande till vårdnadshavaren

En uppgift kan inte sekretessbeläggas *innan* den begärs ut av den som utredningen berör. Det är alltså först när vårdnadshavaren begär att få ta del av uppgiften eller handlingar som en sekretessprövning sker. Däremot, att en myndighet har fattat ett beslut går inte att sekretessbelägga för den som är part i ärendet (10 kap. 3 § andra stycket OSL).

¹³ Jmf prop. 2006/07:129, s. 36 ff

Socialtjänsten har dock ingen skyldighet att i förväg underrätta barnet eller dess vårdnadshavare om beslutet att en polisanmälan görs. Om en vårdnadshavare är misstänkt för ett brott mot barnet skulle en sådan underrättelse kunna äventyra både polisens förundersökning och barnets säkerhet. När beslutet är fattat har socialtjänsten möjlighet att vänta med att delge vårdnadshavarna beslutet. Detta med hänvisning till att socialtjänsten kan behöva ha kontakt med polis och åklagare innan vårdnadshavaren underrättas om beslutet att polisanmäla för att kunna samordna olika åtgärder.

Socialtjänsten har däremot ingen rättslig möjlighet att undanhålla *beslutet* att polisanmäla om vårdnadshavaren begär att få ta del av de beslut som fattats i barnets ärende. Om vårdnadshavaren begär att få ta del av *handlingar* har socialtjänsten möjlighet att, med stöd av 12 kap. 3 § första stycket OSL, sekretessbelägga uppgifter i orosanmälan och/eller i polisanmälan i förhållande till vårdnadshavaren enbart om det kan antas att barnet *lider betydande men* om uppgiften röjs.¹⁴ Betydande men betyder till exempel att barnet kan skadas allvarligt psykiskt, fysiskt eller på annat sätt om uppgiften lämnas ut. Pågår en förundersökning gäller förundersökningssekretess. (Se även avsnitt *Dokumentation vid medhörning* s. 25.)

Det är aldrig okomplicerat att sekretessbelägga uppgifter i förhållande till barnets vårdnadshavare. Det är viktigt att noggrant tänka igenom följderna. Konsekvensen av beslutet får inte bli större utsatthet för barnet. Det är synnerligen komplicerat att sekretessbelägga uppgifter när barnet är kvar i hemmet med den vårdnadshavare som är misstänkt för brottet mot barnet. Om en vårdnadshavare inte får tillräcklig information från socialtjänsten är det risk att vårdnadshavaren i stället utsätter barnet för frågor som är svåra för barnet att hantera.

¹⁴ Prop. 1988/89:67, s. 35 ff

Kapitel 3. Socialtjänstens samverkan med polis och åklagare

Samråd

Tydlighet i ansvar och handläggning

När socialtjänsten har beslutat att polisanmäla ska du som socialsekreterare kontakta Barnahus och diskutera behovet av att initiera ett samrådsmöte med polis och åklagare på Barnahus. Syftet med ett inledande samråd är bland annat att få information om när barnförhör och eventuellt andra förhör kan hållas. Det är viktigt att få klarhet i när polisen kan genomföra barnförhör och andra eventuella förhör. Detta för att socialtjänsten ska kunna avgöra om den fortsatta handläggningen kan vara följsam gentemot förundersökningen. Ett annat syfte med samrådet är att socialtjänsten, om barnet sedan tidigare är känt av socialtjänsten, får möjlighet att lämna information till polisen om barnet. På så sätt kan barnförhöret planeras och genomföras på bästa sätt för barnet.

Socialtjänstens samverkan med polis och åklagare i ärenden som gäller misstanke om brott mot barn, ställer särskilda krav på dig som socialsekreterare. Det är nödvändigt att du på samrådet känner dig trygg i vad som är gjort i ärendet och grunderna för detta, både vad gäller socialtjänstens omedelbara skyddsbedömning och övrig initial handläggning hos socialtjänsten. Det är med denna kunskap om ärendet som du samverkar med polis och åklagare.

I samverkan ansvarar var och en av de samverkande parterna för sina egna utredningsåtgärder. Socialtjänsten kan till exempel aldrig begära in barnets hälso- och sjukvårdsjournal med stöd av 11 kap. 2 § SoL i syfte att ta in uppgifter åt åklagaren i förundersökningen.

Sekretessbrytande regler vid samråd

När socialtjänst, polis och åklagare möts för att samråda i ett enskilt ärende måste var och en känna till de sekretessbrytande regler som gäller för den myndighet som hen representerar. Det finns ingen särskild sekretessbrytande lagreglering för samverkan vid misstanke om brott mot barn.

Socialtjänstens sekretess ska skydda den enskilde som berörs av barnskyddsutredningen (26 kap. 1 § OSL). Förundersökningssekretessen syftar till att skydda förundersökningen, men har också ett ansvar att skydda den enskilde (18 kap. 1 § OSL; 35 kap. 1 § OSL).

Vid samråd lämnar socialsekreteraren uppgifter till polis och åklagare (12 kap. 10 § SoL och 10 kap. 21 § OSL). Möjligheten att lämna ut uppgifter gäller bara sådant som har betydelse för den aktuella situationen. Det innebär att andra uppgifter om barnet och dess familj som kan finnas hos socialtjänsten inte ska lämnas ut. Den myndighet som har

uppgifterna hos sig ska självständigt pröva vilka uppgifter som kan lämnas ut.¹⁵ I de fall åklagaren beslutar om att polisen ska hålla förhör med socialsekreteraren ska du vara medveten om att inte heller i denna situation får du lämna andra uppgifter än sådana som kan ha betydelse för förundersökningen. Du är skyldig att svara rakt och tydligt på polisens frågor, inget annat, eftersom du samtidigt har ansvar för din sekretess. Du ska vara uppmärksam på om frågorna är irrelevanta och saknar koppling till det som förundersökningen gäller. Våga därför ifrågasätta om du blir osäker på om en fråga har betydelse och fråga polisen vad den ställda frågan till dig har för betydelse för förundersökningen.

Uppgifter som du får ta del av under samråd, till exempel tider och övrig planering av barnförhör, faller under förundersökningssekretess. Sekretessen följer med uppgifterna och socialtjänsten blir därmed bunden av förundersökningssekretessen (18 kap. 1 och 3 §§ OSL).

Särskild företrädare

Huvudregeln är att alla utredningsåtgärder i en förundersökning gällande barn ska ske med vårdnadshavarens samtycke.

När barn misstänks ha blivit utsatta för brott av vårdnadshavaren eller någon annan närstående, och det finns anledning att befara att vårdnadshavaren inte kommer att tillvarata barnets intresse, kan en särskild företrädare utses för barnet. Det är tingsrätten som efter ansökan från åklagaren beslutar om särskild företrädare för barn. Den särskilda företrädaren är den som i vårdnadshavarens ställe godkänner att barnet förhörs av polis och eventuellt läkarundersöks. Det är också den särskilda företrädarens ansvar att se till att barnet kommer till förhör. Beslut om förordnande av särskild företrädare fattas interimistiskt, vilket innebär att beslut om barnförhöret och eventuell läkarundersökning kan fattas och även genomföras utan att vårdnadshavaren informeras.¹⁶ Det är domstolens ansvar att underrätta barnets vårdnadshavare så snart det är möjligt utan men för förundersökningen, dock aldrig senare än den sjätte vardagen efter det interimistiska beslutet¹⁷.

Barnförhör och medhörning

Normalt närvarar åklagaren vid barnförhöret. Åklagaren kan ge dig som socialsekreterare möjlighet att följa polisens barnförhör via medhörning, det vill säga att du följer barnförhöret i ett angränsande rum.

Medhörning är ett komplicerat rättsligt område, och det är därför problematiskt för socialsekreterare att närvara i medhörning. Anledningen är att alla uppgifter och allt som sägs under barnförhöret samt det som sägs mellan de professionella i medhörningsrummet faller under förundersökningssekretessen enligt 18 kap. 1 § första stycket OSL.

¹⁵ Prop. 2005/06:161, s. 69 och s. 104.

¹⁶ Lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn.

¹⁷ 2 a § Förordning (1999:998) om särskild företrädare för barn

För att säkerställa att socialtjänsten får kännedom om eventuella nya uppgifter från barnet är ett alternativ till att socialsekreteraren närvarar via medhörning, att polisen som leder förhöret med barnet tar ansvar för att genast anmäla till socialtjänsten om barnet under förhöret lämnar nya allvarliga uppgifter, utifrån sin anmälningsskyldighet enligt 14 kap. 1 § SoL, vilket även framgår av 6 § andra stycket polislag (1984:387). Om du som socialsekreterare väljer att närvara i medhörning och det framkommer nya uppgifter under förhöret får socialtjänsten kännedom om dessa uppgifter genom socialtjänstens (d.v.s. dina) egna iakttagelser, oberoende av om polisen också anmäler uppgifterna eller ej.

Oavsett om socialtjänsten får kännedom om nya uppgifter genom socialtjänstens egna iakttagelser och/eller genom polisens anmälningsskyldighet är du som socialsekreterare skyldig att, i samråd med arbetsledare, ompröva den hittills gjorda skyddsbedömningen och göra en bedömning av barnets omedelbara behov av skydd utifrån de nya uppgifternas allvarlighetsgrad.

I de fall socialtjänstens bedömning är att de nya uppgifterna kräver någon form av omedelbar insats måste socialtjänsten agera för barnets skydd. Du behöver dels bedöma om barnet kan antas lida betydande men om uppgiften röjs för barnets vårdnadshavare, och i så fall sekretessbelägga dessa uppgifter i förhållande till vårdnadshavarna. Dessutom är det i dessa situationer ytterst viktigt att informera åklagaren om på vilket sätt socialtjänsten kommer att agera till barnets skydd, och vilka uppgifter som är nödvändiga att röja trots förundersökningssekretess. Detta för att barnets vårdnadshavare ska kunna få en begriplighet i vad som sker och få information om anledningen till att socialtjänsten plötsligt ingriper i barnets och familjens liv.

Dokumentation vid medhörning

I de fall socialsekreterare väljer att följa polisens barnförhör via medhörning måste all information som kan ha betydelse för socialtjänstens beslut i ärendet snarast dokumenteras. Det betyder att socialsekreteraren är skyldig att dokumentera uppgifter som hen får muntligt eller genom egna iakttagelser under barnförhöret som kan komma att ligga till grund för ett beslut i ärendet gällande barnet. Uppgifterna och iakttagelserna från barnförhöret dokumenteras på ett separat dokument i dokumentsammanställningen, inte i löpande journal. I löpande journal ska socialsekreteraren däremot anteckna att ett barnförhör har hållits, tid, plats och huruvida socialsekreterare var närvarande via medhörning eller ej. Samtidigt råder förundersökningssekretess på dessa uppgifter. Det kan innebära att barnets vårdnadshavare inte ska delges dokumentationen från barnförhöret under tiden som förundersökningen pågår.

I de fall barnets vårdnadshavare begär att få ta del av den information som framkom under barnförhöret får socialsekreteraren inte lämna ut denna dokumentation till barnets vårdnadshavare och inte heller muntligt informera vårdnadshavaren om vad som framkom i barnförhöret, med hänvisning till förundersökningssekretessen och med stöd av 10 kap. 3 § OSL. (Se vidare avsnittet nedan *Socialtjänstens ansvar efter barnförhöret*).

Socialtjänstens ansvar efter barnförhöret

När barnförhöret och en eventuell läkarundersökning är avslutad ger åklagaren direktiv till polisen om att kontakta barnets vårdnadshavare. Syftet är att informera vårdnadshavarna om att deras barn har varit på barnförhör och, om så är fallet, blivit läkarundersökt. Kontakten med vårdnadshavaren sker i de flesta fallen direkt efter avslutat barnförhör. Det är angeläget och nödvändigt att socialtjänsten möter upp barnet och vårdnadshavaren samma dag i detta kritiska läge. Socialtjänsten behöver då veta vilket beslut åklagaren fattat om den fortsatta förundersökningen för att kunna planera den fortsatta handläggningen och mötet med barnets vårdnadshavare utifrån barnets bästa:

1. Åklagaren beslutar att inte driva förundersökningen vidare efter barnförhöret. Förundersökningssekretessen upphör och medhörande socialsekreterare kan kommunicera uppgifter och iakttagelser från barnförhöret med barnets vårdnadshavare utan hinder av förundersökningssekretess, dock med beaktande av barnets skyddsbehov. Även om förundersökningssekretessen har upphört är det viktigt att i de fall barnets vårdnadshavare begär att få ut uppgifter beakta om uppgifter kan behöva sekretessbeläggas på annan grund.
2. Åklagaren beslutar att driva förundersökningen vidare. Nya och allvarliga uppgifter har framkommit under barnförhöret som innebär att socialtjänsten måste överväga ett omedelbart skyddsingripande och eventuell placering av barnet. Förundersökningssekretess råder, men socialsekreterare behöver i samråd med åklagare komma överens om vilken information som kan ges till barnets vårdnadshavare utifrån vad som har framkommit i barnförhöret för att kunna ge en begriplighet i socialtjänstens skyddsingripande.
3. Åklagaren beslutar att driva förundersökningen vidare. Inga nya allvarliga uppgifter har framkommit. Förundersökningssekretess råder. Socialsekreteraren behöver diskutera med åklagaren vad som kan sägas till barnets vårdnadshavare utan att skada förundersökningen, och utan att riskera barnets säkerhet och skydd.

Om behov finns kan socialtjänsten efterfråga ett uppföljande samråd efter avslutat barnförhör (se även avsnitt *Kontakta vårdnadshavaren* s. 18).

Läkarundersökning

Om barnets berättelse eller annan information talar för att barnet kan ha utsatts för våld och/eller sexuella övergrepp kan åklagaren ge direktiv om att en läkarundersökning behöver göras. Syftet med en läkarundersökning inom ramen för en förundersökning skiljer sig från syftet med en läkarundersökning som ett led i socialtjänstens barnskyddsutredning. I en förundersökning syftar läkarundersökningen till att säkra bevis för att ta reda på om brott kan styrkas (se även avsnitt *Särskild företrädare* s. 24). Socialtjänsten har inget ansvar för att ta in uppgifter åt polis och åklagare; ansvaret att dokumentera eventuella skador och säkra bevis vilar på polis och åklagare.

Syftet med läkarundersökningen inom ramen för socialtjänstens barnskyddsutredning är att få information om barnets hälsostatus. Resultatet av en läkarundersökning kan vara relevant för att socialtjänsten ska kunna bedöma barnets sociala vårdbehov och utforma lämpliga insatser. Denna utredningsåtgärd görs oftast i ett senare skede av utredningen, och alltid i samtycke med vårdnadshavaren, om inte en ansökan om vård enligt LVU övervägs.

En läkarundersökning inom ramen för en barnskyddsutredning kan som huvudregel bara genomföras i samförstånd med vårdnadshavaren. Enda undantaget som medges är när vård med stöd av LVU övervägs och socialtjänsten står inför att ansöka om sådan vård (32 § LVU). JO har betonat att vårdnadshavaren i dessa fall måste informeras före en läkarundersökning genomförs:

Det kan vidare enligt min uppfattning inte komma ifråga att enbart med stöd av 32 § LVU utan vårdnadshavarens vetskap genomföra en läkarundersökning av barnet (JO 1994/95, s. 292).

Kapitel 4. Konsekvenser av att bli utsatt för våld eller sexuella övergrepp

Våldets konsekvenser

Det finns starka vetenskapliga belägg för att våld mot barn under barndomen och ungdomstiden kan få negativa konsekvenser och innebära en risk för barnets hälsa, välmående och utveckling. Att tidigt i livet utsättas för våld kan påverka hjärnans utveckling, till exempel genom långvarigt stresspåslag och påverkan på kroppens inflammatoriska system. För barnet och den unga kan det innebära:

- fysisk och psykisk ohälsa
- sämre sociala relationer
- svårigheter att klara skola och utbildning.

Potentiellt traumatiserande händelse, trauma och PTSD

Ordet *trauma* betyder skada och kan i vårdsammanhang avse både *medicinska* (till exempel skador efter en bilolycka) och *psykologiska* trauman. En skrämmande upplevelse utifrån individens perspektiv kan beskrivas som en *potentiellt traumatisk händelse* tills den drabbade har utvecklat långvariga problem efter händelsen, först då kallas den *traumatisk*. Begreppet *trauma* kan ha två betydelser på svenska. Dels kan det handla om traumarelaterade symtom efter upplevelser som katastrofer, krig, allvarliga olyckor, misshandel, övergrepp och andra livshotande eller integritetskränkande händelser. Dels kan det syfta på en traumatiserande händelse som ger långvariga psykiska och fysiska problem som nämnts tidigare.

Symtom på Posttraumatiskt stressyndrom (PTSD) är indelade i fyra grupper; påträngande minnen, undvikande att tänka på eller tala om traumat, förändringar i hur man tänker och känner samt överspändhet. Av de barn som drabbas av potentiellt traumatiserande händelser utvecklar endast en mindre del PTSD (16%). Barn och unga som utsätts för interpersonella, krigsrelaterade och multipla trauman samt bristande föräldrastöd under sin utsatthet har ökad risk att utveckla långvariga symtom och PTSD. Förekomsten av PTSD skiljer sig åt mellan pojkar och flickor och varierar beroende på ålder. I de yngre åldrarna löper pojkar större risk att drabbas mer och från tonåren drabbas flickor i högre utsträckning av PTSD.

Även andra barnpsykiatriska tillstånd utöver trauma- och stressrelaterade tillstånd är vanligt förekommande, exempelvis depression, ångestsyndrom, dissociativa syndrom, ätstörning, olika former av beteendestörningar inklusive risk- och självskadebeteenden, missbruk och psykos. Posttraumatisk stress är ofta förknippad med somatiska symtom som huvudvärk och magbesvär.

För barn som utsatts av närstående över lång tid och/eller som lever i en miljö där de utsätts för upprepanande skrämmande händelser är det vanligt att symptomen är mer diffusa men samtidigt mer genomgripande, exempelvis

- svårigheter med att reglera känslor och impulser
- förändringar i uppmärksamhet och grad av medvetande
- förändrad självuppfattning
- svårigheter att etablera fungerande relationer
- kroppsliga symptom utan påvisbara medicinska orsaker
- känslor av hopplöshet.

Sammanfattningsvis är det viktigt att du som socialsekreterare har kunskap om symptom och konsekvenser av våldsutsatthet för att kunna göra en så korrekt bedömning som möjligt av barnets beteende och/eller utsaga, och därmed skyddsbehovet. Du ska i bedömningen vara medveten om att även någon av föräldrarna kan vara utsatt för våldet och därigenom vara traumatiserad. Både barn och föräldrar kan ha varit med om tidigare traumatiserande upplevelser som triggas i gång i denna krissituation.

Sexualiserat beteende och utsatthet för sexuellt övergrepp

Sexuella lekar och sexuellt utforskande är en naturlig del av barns utveckling. Ibland uppvisar barn sexuella beteenden som är mer gränslösa och hämmade än vad omgivningen förväntar sig, vilket kan skapa stor oro hos vuxna omkring dem. Frågan brukar vara om ett särskilt beteende skulle kunna vara tecken på att barnet är eller har varit utsatt för sexuellt övergrepp. Det finns absolut beteenden som bör väcka mer oro runt detta än andra, men det går inte att göra någon specifik lista över sådana beteenden. Barn kan uttrycka en normal sexuell utveckling på många olika sätt, ett sexuellt beteende måste betraktas utifrån dess sociala, kulturella och familjemässiga situation.

Generellt bör följande beteenden uppmärksammas och utforskas för att säkerställa att barnet inte far illa sexuellt och för att hjälpa barnet till en fortsatt sund sexuell utveckling:

- Beteenden som visar på rädsla eller oro kring det som rör sexualitet.
- Beteenden som tyder på kunskap om sexualitet och sexuella handlingar på en högre utvecklingsnivå än den barnet befinner sig på.
- Beteenden som är tvångsmässiga och/eller beteenden som innebär att barnet tvingar andra barn till sexuella aktiviteter.

Du kan läsa mer om förväntade och oroande beteenden hos barn i olika åldrar i skriften ”Barns sexualitet – en vägledning kring barns beteende.” Skriften har sammanställts av RFSU och kan laddas ner via deras webbplats www.rfsu.se. Den innehåller också en genomgång av hur man kan tänka kring och prata med barn om deras sexualitet och sexuella beteenden.